

Ernst Ottem

20 gatjálvisá giellatjehpudagáj birra

Guoradallamvædtsak mihttit mánáj ja nuoraj giellatjehpudagájt, gáktu sij gávovsuogádagájt háldadi ja gáktu sijá aktijvuoda iehtjádij li.

Ernst Ottem

2012

Julevsámegiellaj: Lars Th. Kintel ja Statped

Nuortta Statped ja Bredtvet kompetansesenter 2012

Almodiddje: www.statped.no

Duogásj

Gå galggá mánáj ja nuoraj gielalasj tjehpudagájt kárttit, de hæhttu dan bargon adnet moattelágásj metávdálasj lahkanimvuoge sihke tevstajt ja dárkástallamijt. Ájnas ulmme dájna gatjádallamsjiemájñ la aj vuosedit fáhkaulmuttijda oanes listav javllamusáj ma máhtti liehket viehkken tjielggjit máná giellatjehpudagájt 5 jages gitta 16 jahkáj.

Gáktu sjiemá la dagáduvvam

Skávllá la ájnas gálldo gánná oadtju diedoijt dan birra makkir sieradusá li gielalasj tjehpudagáj gaskan mánás mánáj. Sjiemá dagáduváj állu álgos danen vaj máhttá tjielggjit mánáj gielalasj tjehpudagájt navti gáktu li áhpadiddje mielas.

Sjiemán lidjin badjel 50 gatjálvisá ma guosskin suorgijda giella, guládallam, psykalasj varresvuolta ja berustime ma aneduvvin tjoahkkit dáhtájt 442 mánájs Vuonan, 5 jagágijs -16 jagágijda. Javllamuslista álggo dagáduváj klinihkalasj vásádusáj milta, majt li vásedam gå li barggam mánáj gejn li giellagássjelisvuoda, ja gáktu li tjielggim mánáj giellagássjelisvuodajt diagnávssámanuálaj gáktuj (DSM-IV, 1994). Bargon la aj aneduvvam dutkamgirjálásjuolta (buojkulvissan CELF-IV Manual, Wiig, Secord & Semel, 2003 ja CCC-2, Bishop, 2003).

Áhpadiddje gáhtjoduváj juohkka mánáv vissa dássáj biedjat, ietjá mánáj gáktuj, skálán mij manná 1 rájes (ienemus positijvva) gitta 5 rádjáj (ienemusát negatijvva). Dasi duodden tjoahkkiduvvin aj duogásjiedo degu familljadille, guovtegielakvuolta, gullo, syndrávmá, lãhkãmgássjelisvuoda ja psykalasj varresvuoda birra. Ja de diedo tjuoldeduvvin gudá juohkusij dábálasj (typical) doajmme máná (N=231), giellagássjelisvuoda (N=39), lãhkãmgássjelisvuoda (N=38), unneplãhkománá (N=36), bieljedime (N=44), syndrávmá ja ietjá gássjelisvuoda (N=54). Dábálasj máná li standardisierima vuodon. Ulmme dajna juohkusijn lij gávnadit makkár javllamusá jali gárgadisá lidjin sierralãhkáj dábálattja mánáj sãgastallamgielan ja mánájñ gejn li giellagássjelisvuoda. Dãhtáj tjadádibme vuosedij lissta 20 gatjálvisáj lij nuoges gávnnat sieradusájñ dábálasj mánáj ja mánáj gaskan gejn li giellagássjelisvuoda (Wilks' Lamda=.36, Chi-square=264.84, df=20, p<.001). Vuoseduváj aj skálá 20 gatjálvisáj vattij luohtedahte diedoijt sihke dábálasj mánáj birra (Cronbach's Alpha=.93) ja daj mánáj birra gejn li giellagássjelisvuoda (Cronbach's Alpha=.95). Vijddásap analijsa vuosedin 20 gatjálvisá máhttin gálmá suorggáj tjuoldeduvvat, namálattjat "semantihkalasj vaddása", "vaddása sãgav vuosstáj vãlldet" ja "vaddása sãgav gaskostit" (gehtja Ottem, 2009 gánná dat materiála dárkkelappot tjielggiduvvá).

Maŋŋel gá sjiemáv lidjin juohkám jagen 2009, de tjoahkkijin aj diedoijt sjiemá gæhtttjalime - ádásit gæhtttjalime áskeldisvuoda birra (N=198). Dan materiálan la gæhtttjalime -áadásit gæhtttjalime korrelasjávnná (aktijvásstedibme) .76 ($p < .001$) ja Spearman-Brown koeffisienta .87 (dáhtá majna li barggamin). Állu álgon dagáduváj sjiemá danen gá áhpadiddje ja mánárgárddeáhpaddidje galggi dav adnet viehkken mánáŋ giellatjehpudagáj kárttimbargon. Valla æjgáda li aj sjiemáv adnám. Diedo majt dán rádjáj li oadtjum vuosedi sjiemán li aj nuoges diedo dan aktijvuodan, ja sjiemá anedahttijn máhttá viehka edna 5-jagák mánáŋ gaskan ájttsat mánáŋn gejn li gássjelisvuoda (dáhtá majna li barggamin).

Duodden dajda 20 gatjálvisájda ma li giellatjehpudagáj birra, sisadná sjiemá aj gálmma ietjá skálá. Makta gávvusijt dádjat, aktijvuolta iehtjádij ja gielalasj diehtemvájnogisvuolta ja vissjalisvuolta. Maŋemus skálá la oajvvaduvvam viehkkenævvon gá galggá iesjengga áhpadimvuogij ávkev árvustallat.

Sjiemá adno

Alodip sjiemáv adnet mánájda ja nuorajda gaskan 5 ja 16 jage. Jáksámmihto li hiebaduvvam dan dássáj majt máhttá vuorddet dábalasj avtagielak mánáŋs.

Árvustallam

Sjiemá la vuododuvvam máná giellamáhtudahkaj ietjá ludtjusasj mánáŋ gáktuj. Danen la gatjálvis mav galggá vásstedit: “Ietjá mánáŋ gáktuj gudi li sæmme álldarin, man buoragit hiehpá tjuovvovasj javllamus dán mánáŋ?” Ane skáláv 1 rájes gitta 5 rádjáj. Buojkulvissan la akta gárgadis: “Áhtsá gus mánáŋ riekta bágojt”. Jus dát javllamus ij hieba mánáŋ gávvudit, de ruossista 1. Jus javllamus hiehpá, de ruossista 5. Jus javllamus la muhtem mudduj riekta, ruossista lågov 1 ja 5 gaskan.

Merustallam

Rieknista “maksimála skárima prosæntaoasev”. 1) Bieja aktij tállaárvojt ma li vissa skálájda ruossistum (ruossima tjoahkkáj). Maksimála skárima prosæntaoasse riekniduvvá gá juohká “ruossima tjoahkkáj” badjel “maksimála skárima”, ja gærddu 100:ijn. Maksimála skárimav máhttá vuojnnet hástalusskárimin, ietjá bágojt javladum alla skárim = edna hástalusá.

Missing data

Muhttijn soajttá, sán gut la sjiemáv dævdám ij la divna gatjálvisájt vásstedam. La rádje man ednagav máhtta guodet vásstedahtek. Sihkarasstet boadosvaliditiehtav máhtti 3 gatjálvisá liehket vásstedahtek álles “20 gatjálvisá”-sjiemán, 1 juohkka oasseskálán. “Gåvosvuogádagá háldadibme” sjiemán máhtta garvvet 3 gatjálvisá ja “Aktijvuoda iehtjádij” máhtta garvvet 1 gatjálvisáv. Dakkir dáhpádušájn hæhttu merustallamav hiebadit maksimála skårimijn. Buojkulvissan, jus guodá 3 ruossima oasseskálán “20 gatjálvisá”, de maksimála skårim binneduvvá $5 \times 20 = 100$ rájes $5 \times 17 = 85$ rádjáj.

Referánsa

Bishop, D.W. (2003), The children’s Communication Checklist, second edition, Department of Psychology, University of Oxford.

Diagnostic and statistical manual of mental disorders (1994) (DSM-IV), The American Psychiatric Association. Washington, DC.

Ottem, E. (2009) 20 spørsmål om språkferdigheter – en analyse av sammenhengen mellom observasjonsdata og testdata. Skolepsykologi, nr 1, 11 – 27.

Wiig, E.H., Second, W. & Semel, E. (2003) Clinical evaluation of Language Fundamentals, Manual, Fourth Edition, The Psychological Corporation, A Harcourt Assessment Company.

20 gatjálvisá giellatjehpudagáj birra

Gå gehtja ludtjusasj mánáj gáktuj, man buoragit hiehpi tjuovvovasj javllamusá dán mánáj.

Ane skáláv 1 rájes gitta 5 rádjáj. Ruossista juohkka javllamussaj. Gæhtttjala vásstedit vájku illa állu sihkar jali duv mielas la imálasj javllamus.

1 = Állu boasstot

5 = Állu duohta

	1	2	3	4	5
1. Vajálduhtta bágojt majt dábddå					
2. Sægot bágojt majn la muodugasj sisadno (degu skirtto, gáppte, jáhkka)					
3. Li gássjelisvuoda dádjadit majt dábalasj bágo merkahi					
4. Li gássjelisvuoda vásstedit gatjálvisájda sæmmi jáhtelit gå iehtjåda					
5. Álu åhtså duolla bágojt					
6. Adná gárgadisájt ma ælla állåsa					
7. Adná oanes gárgadisájt gå gatjálvisájda vásstet					
8. Li gássjelisvuoda mujttalit subttasav mav la gullam					
9. Vuojnnet ij dæhpo majt oahppå					
10. Sujna li gássjelisvuoda mujttet					
11. Li gássjelisvuoda dádjadit majt iehtjåda javlli					
12. Vaddå boasto njålmålasj bagådallamijt ja diedojt					
13. Li gássjelisvuoda diedojt mujttet					
14. Boasstot dádjat dilijt ja dáhpådusájt					
15. Gássjel la oahppev dádjadit					
16. Gássjelisvuoda ietjas dårbojt åvddånbuktet					
17. Iehtjåda e suv dádjada					
18. Vuorjjåt vålldå gielalasj initiatijvav					
19. Li gássjelisvuoda bágojt duolla javllat					
20. Ij håldada dialåvgåv ludtjusattjaj					

DUODDEGATJÁLVISÁ

Gå gehtja luddtusatttjaj gáktuj, man buoragit hiehipi tjuovvovasj javllamusá dán mánnáj. Ane skáláv 1 rájes gitta 5 rádjáj. Ruossista juohkka javllamussaj. Gæhttjala vásstedit vájku illa állu sihkar jali duv mielas la imálasj javllamus.

Gávovuoogádagá háldadibme (oahppijda badjel 9 jage)	1	2	3	4	5
1. Gássjel la dádjadit majt javllá					
2. Li gássjelisvuoda tjället ietjas ájádusájt ja ájttsamijt					
3. Li gássjelisvuoda gullat bágo jiednadimijt					
4. Gássjelisvuoda gærddomtabellav oahppat					
5. Gássjelisvuoda dádjadit hiebadimvuogádagáv					
6. Gássjelisvuoda oajven riekknit					
7. Gássjelisvuoda láhkát lågekrasstidimij					
8. Gássjelisvuoda láhkát guovtegij, vidágij, lågegij akta ájgen					
9. Gássjelisvuoda bájnojda namájt biedjat					
10. Gássjelisvuoda diehtet makkir jáhpe la					
11. Gássjelisvuoda nammadit mánojt riehta rájdon					
12. Gássjelisvuoda kloahkov oahppat					

Aktijvuoda iehtjádij (divna álldarijn)	1	2	3	4	5
1. La vuorjját ietjá mánáj siegen					
2. Dárbaj álu viehkev iehtjádij sábadit					
3. Ietjá máná álu sunji suhtti					
4. Javllá ij heva soaptso					
5. Vuojnnet ietjá mánájt hilggu					
6. La álu vuollánam ja hájen					
7. Ietjá máná álu suv hilggu					

Báhtusa

Oasseskálá	Ruossima tjoahkkáj	/	Maksimála skárim	x	100	Prosentá maksimála skárimis
Semántalasj vaddása (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 8 rádjáj)		/	40	X	100	
Gássjelisvuoda dádjadit massta la sáhka (vuododuvvam gatjálvisájda 9 rájes gitta 14 rádjáj)		/	30	X	100	
Gássjelisvuoda ságav gaskostit (vuododuvvam gatjálvisájda 15 rájes gitta 20 rádjáj)		/	30	X	100	
20 gatjálvisá (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 20 rádjáj)		/	100	X	100	
Gávovsuogádagá háldadibme (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 12 rádjáj)		/	60	X	100	
Aktijvuoda iehtjádij (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 7 rádjáj)		/	35	X	100	

Báhtusij merustallam:

Sjiemá dievddem la vuododuvvam “prosentá maksimála skárimij”. “Prosentá maksimála skárimis” riekkniduvvá gá biedjá aktij lãhkoárvojt ma li ruossiduvvam daj aktisasj skálájñ (ruossima tjoahkkáj), juohká dáv tállav “maksimála skárima” badjel, ja gærddu 100:ijn.

Báhtusij árvustallam: Alla skárim merkaj hásstalusá. Gæhttjalibme vuoset jus skárim le 31 prosentán jali alep maksimála skárimis, de vaddá vuodov juorrulibmáj. Dábálattjat la suláj 15

prosentat jali binnep gejn la nav alla skårra. Jus skårima li alebu 31 prosentat, de birri árvustallat vijddásap tjelgadimev.

Profijllaminsstar

	Semantihkalasj vaddása	Gássjelisvuoda dádjadit massta la sáhka	Gássjelisvuoda ságav gaskostit	20 gatjálvisá tjoahkkáj	Gávovuoogádagá háldadibme	Aktijvuoda iehtjádij
91-100						
81-90						
71-80						
61-70						
51-60						
41-50						
31-40						
Dábálasj 21-30						
Dábálasj 20						

Ruossista ruvtoja ja sárگو sátsov daj gaskan

Oahppe namma:
Iedne giella:
Áhtje giella:
Sijddagiella:
Skávllå/mánárgárdde:
Sjiemáv dævddám:

Báhttja	Næjttso

	Jahke	Mánno	Biejvve
Dievddembiejvve			
Riegádimbijvve			
Áldar			

Ietján:

Gielalasj berustibme

Gå vájkkudusáv galga kárttit duon dán áhpadimgárvidusájs, de máhtta liehket ávkálasj oahppe gielalasj berustime rievddadusájt merustallat. Dav máhtá dahkat dájmej ávddála ja dájmej manjela.

1 = Állu boasstot

5 = Állu duohta

	1	2	3	4	5
1. Berus gielalattjat (gatját manen, gáktu, siva ja aktijvuoda).					
2. Gatját bágoj sisano birra ja merkahime birra.					
3. Vuoset berustimev gielalasj dájmej aktijvuodan (lågádahttij, tjáledahttij, subttasij guldalahttij).					
4. Vuoset mássjá tjalmostit gielalasj aktijvuodajn (tjåhkanimbåttåjn, aktisasj áhpadimen klåssan).					
5. Gatjádallá ja kommenteri aktijvalattjat gå juoga ávddånbuvteduvvá.					
6. Jáhtelit hæmssárasstá gå juoga tjielggiduvvá jali juoga dágástaláduvvá.					
7. Iesj álgat ságastallamav dáhpádusáj ja vásádusáj birra.					
8. Oahppe kommentára, subttasasa ja gielalasj álgadibme hiehpá buoragit aktisasjvuohtaj.					
9. Ságastaládahttij nahká ássjá tjalmostit					
10. Jus ságastallamav ij másja tjuovvot, de nahká ádåsit vas ságastallamij sæbrrat.					
11. lehtjádijt viehket jus juojddåjn rahtji.					